

Den liberale barbaren Leopold II

Narrativ kring civilisationsstandard i Kongofristaten

Abstract

Invasion, mass warfare, foreign hordes, slaughter and pure evil. When pondering these words one will usually attribute them to the traditional conception of the barbarian, and not to something as seemingly distant as Western civilization.

In this paper I aim to discuss the rare combination of liberal European civilization and its relation with barbarism in general, specifically focusing on the case of the Congo Free State. In late 19th century Europe, the narrative employed by Leopold II, King of the Belgians, sought to legitimize himself as a proponent of civilization and progress, and as a direct consequence cemented his successful candidacy as the owner of the Congo Free State. In the aftermath that followed the end of Leopold's reign as their absolute sovereign, the totality of the terror his rule brought upon Congo was uncovered, and as such the contrary narrative generated inside his domain becomes another fundamental aspect of this paper. The alternative narrative tailored by Leopold II is manifested in a system where liberal barbarians take the stage.

Nyckelord: Leopold II, Kongofristaten, narrativ, civilisationsstandard, liberal barbarism

Antal ord: 9327

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
2	Bakgrund och syfte	3
2.1	Bakgrund	3
2.1.1	Internationell politisk kontext	3
2.2	Syfte och frågeställning	4
3	Teoretisk ram	5
3.1	Civilisationsstandard	5
3.1.1	Liberal barbarism	6
3.2	Konstruktivism	7
4	Metod och material	9
4.1	Narrativanalys	9
4.1.1	Forskarens narrativa roll	10
4.2	Material	11
4.3	Stil och definitioner	12
5	Analys	13
5.1	Mot mörkrets hjärta	13
5.2	Allt som återstår för oss kungar	16
5.3	Rött gummi	19
6	Slutsats	22
7	Referenser	23

1 Inledning

Få saker fascinerar oss människor som de kombinationer av egenskaper som annars är varandras motsatser eller tillsynes rentav omöjliga att kombinera. En sådan företeelse skulle vara om en annars civiliserad person plötsligt, genom någon form av akut personlighetsförändring, agerade i rent besinningslöst våld och barbari. I sin hyllade bok *Mörkrets hjärta* skriver Joseph Conrad om karaktären Kurtz. Kurtz är en person som "[...] var resultatet av en allmän europeisk samverkan; [...]" (Conrad 1902, s. 78) och av sina jämlingar ofta sågs som en person som var en förstklassig agent, en enastående kraft och av man av största betydelse med gott föredöme och godhet (Ibid, s. 29, 35, 120). När bokens huvudkaraktär Marlow själv möter Kurtz är det en person som är raka motsatsen till den beskrivning han fått berättat för sig. I själva verket ger Kurtz' agerande och makabra pålning av människohuvuden Marlow intrycket att "de var i alla fall rätt och slätt en barbarisk syn, medan det där andra i ett slag förflyttade mig till ett [mörkrets] rike av namnlösa fälor, där oförfalskat, okonstlat barbari var ren lisa [...]" (Ibid, s. 92).

Det Conrad beskriver i sin bok med hjälp av karaktären Kurtz är just den fascinerande kombination av egenskaper som man i vanliga fall tänker sig är omöjliga. En välbildad man med goda karriärmöjligheter som Kurtz är den siste Marlow kan tänka sig ska låta sitt sinne bli omgivet av mörker och låta sina ambitioner övergå till besinningslöst, omotiverat våld. Likt Conrads klassiska bok kommer denna uppsats också att dra sin inspiration från Kongofristaten, den koloni som etableras i Centralafrika av Leopold II, Kung av Belgien, i slutet av artonhundratalet. Jag kommer att analysera de narrativ som Kongofristaten är inblandade i, däribland hur Leopold II använder narrativ som baseras på civilisationsstandarden och liberal internationell teori. Utöver det kommer jag även ta en närmre titt på det sociala narrativ som genereras i Kongofristatens tropiker, som tar sig uttryck i en handfull särskilt barbariska individer. Ambitionen med att analysera narrativet i Kongofristaten motiveras även med teorier om liberal barbarism, kombinationen av icke-kombinerbara egenskaper som för mer än hundra år sedan inspirerade Joseph Conrad.

I det andra kapitlet kommer jag att kontextualisera bildandet av Kongofristaten genom att se till den internationella politiska kontexten under tidsperioden som händelseförloppet utspelar sig i. Centralt för att placera narrativet om civilisationsstandarden i sin kontext är att få en överblick över den allmänna politiska strömningen som återfinns i Europa under sent artonhundratalet, och därmed få en introduktion till liberal internationell teori och ambition.

I uppsatsens tredje kapitel ämnar jag redogöra närmare för den teoretiska ingång som uppsatsen tar avstamp ur. Kapitlet redogör för både konstruktivismen och civilisationsstandarden, som båda används i analysen för att spåra narrativet kring civilisationsstandard. Även kritik av civilisationsstandardens syn på oförenligheten

mellan liberaler och barbarer gås igenom. I det fjärde kapitlet fortsätter jag genom att beskriva narrativanalysen som metod och dess innebörd för uppsatsen, samt går jag igenom det materialet som utgör grunden för uppsatsens analys. En avslutande del av det fjärde kapitlet ägnas åt att diskutera uppsatsens stil samt definiera ett antal begrepp.

Uppsatsens femte kapitel utgör analysen, vilken är indelad i tre delar. I det här kapitlet ämnar jag kombinera den teoretiska ingången med konstruktivism tillsammans med civilisationsstandarden för att spåra ett narrativ kring civilisationsstandard som återfinns i den belgiske monarken Leopolds utsagor om sina intentioner. Utöver det spåras det narrativ som genereras innanför gränserna till Leopolds domän Kongofristaten under den period jag i uppsatsen kallar för gummikriget, då Kongofristatens kolonialarmé Force Publique under Leopolds styre tar till hänsynslösa metoder för att driva in gummikvoter från dess befolkning. Det görs med hjälp av att se till uttalanden av kung Leopold II, och även genom att se till handlingar av och systematiska tillvägagångssätt hos Force Publique.

I det avslutande kapitel redogör jag för de slutsatser man kan dra av att granska narrativ om civilisationsstandarden i allmänhet, men i synnerhet i relation till mitt studieobjekt. Utöver det ägnas en del av slutsatsen till att vidare diskutera liberal barbarism, och om det narrativ som tar plats i Kongofristaten kan beskrivas som en skärningspunkt mellan barbariska tillvägagångssätt och artonhundratalets moderna liberala humanism.

2 Bakgrund och syfte

2.1 Bakgrund

2.1.1 Internationell politisk kontext

I slutet av artonhundratalet har dammet börjat lägga sig efter Europas törst på kolonier. Den nya världen har på några håll börjat få självbestämmanderätt, där självständigheten från britterna i de Förenta staterna snart fyller hundra år. I Afrika har de arbiträra gränsdragningarna mellan stormakternas kolonier sakta börjat etableras, och kritiska röster har börjat ifrågasätta att slaveri ska anses ha en plats i det nya internationella samfundet. För att förstå det narrativ som används i Kongofristaten är det viktigt att beakta den politiska kontexten före och under kolonins existerande, vilken läsaren i det här stycket ämnas få en överblick över.

Ekot efter femtonhundratalets europeiska expansion till alla världens hörn kändes fortfarande av i artonhundratalets kontext. Idéer om imperier där solen aldrig går ner och med vingar som sträcker sig från Atlanten till Stilla havet och från Europa i norr till Kapstaden i söder var fortfarande många europeiska stormakters dröm. Det bultande adrenalinet och viljan att klå sina europeiska jämlingar hade drivit stormakterna till att försöka sprida sina influenser vitt och brett, så snabbt som möjligt (Stråth 2009, s. 8). Samtidigt som Europas grepp över resten av världen hårdnade sker det även radikala förändringar i det internationella samfundet, då händelser som den amerikanska revolutionen skakar om diskussionen om makt. Revolutionen, tycker många (se Arendt) visar på att makt framförallt ska vila i folkets händer, och inte hos någon monark som får sin legitimitet från Gud (Ibid, s. 5).

All makt till folket, eller snarare all makt till individen, var parollen för artonhundratalets tidiga liberala tänkare. Inflytelserika europeiska tänkare som Bentham, Hume, Mill, Constant och Tocqueville gick i varierande grad ut med tankar om att det moderna samhället behövde ett modernt statskick som var centrerat runt individens rättigheter, inspirerat av Upplysningen (Neill 2009, s. 213–214, 216). Även i frågor om internationella relationer hade liberalismen börjat få en märkbar påverkan på politiken som fördes. För att undvika storskaliga konfrontationer mellan stormakterna kunde man delvis ersätta aggressiva konflikter med internationella konferenser, diplomati och defensiva allianser (Mulligan 2009, s. 401–402). Under senare delar av artonhundratalet var det nyligen enade Tyskland

en av de större aktörerna i Europa, vilket cementerades av det faktum att Tyskland nu åtnjöt en utbredd militär styrka. Den tyska militären fungerade genom att vara avskräckande istället för att provocera fram krig (Ibid, s. 409).

Det är i denna kontext som Leopold II kröns till kung av Belgien och fångar de liberala strömningarna i Europa med hjälp av sitt narrativ kring civilisationsstandarden, vilket är ett spår av den liberala internationella teorin som nu växer fram.

2.2 Syfte och frågeställning

Min ambition är att spåra och beskriva det narrativ kring civilisationsstandarden som skapas och används av kung Leopold II, samt dess motpart i narrativet som genereras av Leopolds företrädare i Kongofristaten; kolonialarmén Force Publique. Narrativens relevans består i dess roll i Leopolds legitimeringsprocess som Kongofristatens förvaltare, samt hur kombinationen av liberalism och barbarism förekommer genom två narrativ med samma ansvariga aktör. Till hjälp använder jag mig av följande frågeställning:

Hur konstrueras och används narrativ för att internt och externt legitimera förvaltandet av kolonin Kongofristaten av kung Leopold II av Belgien?

3 Teoretisk ram

3.1 Civilisationsstandard

Teorier om vilket folk som borde anses vara civiliserade eller inte har en lång tradition genom tiderna. I det här avsnittet avser jag beskriva utvecklingen av den liberala internationella teorin kring civilisationsstandarden och beskriva den i relation till sin historiska föregångare, samt placeras i sin historiska kontext. Utöver det lämnas utrymme för kritik av teorin, och avsnittet avslutas med hur teorin appliceras i uppsatsens analys.

Konceptet av civilisation återfinns i många samhällen genom historien, och är ofta ett sätt för samhället i fråga att åtskilja sig själva från andra närbelägna samhällen. Ett exempel på konceptets historiska förankring är det som ofta kallas för civilisationernas vagg; antikens Grekland. Pagden, när han talar om den grekiske historikern Herodotus som forskade om antikens Grekland, skriver att Herodotus kunde identifiera ett tydligt koncept av vad det innebar att vara grek och ingå i den grekiska civilisationen. Herodotus skrev att grekerna hade ”gemensamt blod, gemensamt språk, gemensam religion och gemensamma traditioner [egen översättning]” (Pagden 2008, s. 6). När man i antikens Grekland beskrev barbarerna såg man barbarerna som en grupp med endast en likhet; att deras språk var fullkomligt oförståeligt. Grekerna själva, däremot, såg man som intellektuella och fria, medan den utländske barbarerna var raka motsatsen (Keene, p. 28–29). Trots att många beståndsdelar av de grekiska tankarna om civilisation kom att ingå i hur man senare såg på europeisk civilisation, är det inte den enda inspirationskällan. Universalismen, en tanke lånad från den persiska civilisationen, kom långt senare att bli central i den europeiska tappningen (Pagden, s. 11).

Under artonhundratalet sker det en markant ökning i användandet av ord och beskrivningar som exempelvis civilisation, familjen av civiliserade nationer och det civiliserade folket. En av anledningarna till att ordet civilisation fick stor spridning var att det enkelt fångade det moderna samhället som utvecklades i Europa under artonhundratalet. Det moderna samhället gjorde framsteg inom områden som möjligheten för individen att ha utökade materiella tillgångar, komfort och förbättrad utveckling. För samhället som helhet såg man ett ökat intresse för kultur och en expansion inom både handel och industri i och med industrialiseringen (Bowden 2009, s. 28).

Med en ökning av språkbruket kring civilisation följer benägenheten att omdefiniera idébeskrivningen av civilisation och skilja dess innebörd från dess historiska föregångare. Detta eftersom samhällen man ser utvecklas i Europa under

artonhundratalet är definitivt annorlunda från antikens Grekland på många sätt. Tidiga definitioner av civilisation i liberal anda kommer från fransmannen François Guizot, som identifierar civilisationers hörnstenar som välstånd, makt, jämlikhet och god förvaltning. Centralt för Guizot var att dra en tydlig skiljelinje mellan den framväxande europeiska civilisationen och det ociviliserade samhället man en gång varit i Europa, och som nu återfanns på andra kontinenter (Keene 2005, s. 162–164). Som Bowden beskriver det är användningsområdet för konceptet av civilisation tvåfald. Dels används det som en enade princip för nationer och folk som genom en kumulativ process nått en nivå där de kan identifiera sig själva och andra som civiliserade nationer, och dels används det för att skilja sig och fördöma de nationer eller folk som är fortsatt ociviliserade (2009, s. 28).

Det man under den här tiden bedömer som ociviliserat beskrivs ofta med ord som barbarer, naturtillstånd eller vildar. Konceptet av civilisationsstandarden är hierarkisk i sin utformning, med civilisationen på toppen och med barbarerna på botten. Hur man definierar barbaren varierar beroende på vilken epok av internationell teori man tar avstamp ur, men bestående över tid är att barbaren är civilisations andre. Barbaren är allt det som civilisationen inte är, precis som civilisationen är allt det som barbaren inte är. Guizot menar att en icke-civilisation är ett samhälle med en avsaknad av moral och intellektuell energi, avsaknad av allmän ordning och jämlikhet samt en avsaknad av allmänhetens intresse av frihet och jämlikhet (Keene 2005, s. 162–163). Bowden sammanfattar hur barbarer kan bli civiliserade genom att säga att icke-europeiska samhällen, eller människor, var tvungna att organisera sitt samhälle i enlighet med ett samhälle som skulle vara direkt igenkännbart av europeiska stater som en reflektion av sin egen sociopolitiska organisering (2009, p. 123).

För uppsatsens ändamål kommer jag att applicera den liberala internationella tanken om civilisationsstandard för att se hur narrativ kring civilisationsstandarden används. Berättelserna om Kongofristaten och kongoleser grundas ofta i tankar om civiliserandet av barbarer, och därmed blir den bakomliggande teorin om civilisationsstandarden väsentlig för analysen.

3.1.1 Liberal barbarism

Utifrån den ovan beskrivna civilisationsstandarden kan man se att en individ inte kan representera både civilisation och barbarism samtidigt, utan måste ses som antingen det ena eller det andra. Så vad bör man tänka om individer som vänder uppochner på vår förväntan? Kan man överhuvudtaget tänka sig att civiliserade barbarer, eller barbariska civilisationer existerar? I det här avsnittet introduceras ett förslag till hur man kan tänka kring det senare, nämligen barbarism som handling av civilisationer.

Kan en barbar definieras utifrån sin handling? Erik Ringmar (2013) argumenterar att så är fallet. Ringmar beskriver barbaren som en aktör som njuter av att förstöra det den inte förstår, och förstör just på grund av en avsaknad av förståelse. Barbaren utgör därmed ett hot mot sina fienders historia och deras historiska minne, och därmed är barbaren ett hot mot all mänsklig historia. Barbaren

är en inkräktare som inte räds att härja och sprida förödelse bland det som mänsklig kultur byggt upp (Ibid, s. 4–5). För Ringmar är ett tydligt exempel på att även representanter för den liberala civilisationen kan klassas som barbarer, som exempelvis den plundring och ödeläggandet av det gamla kinesiska sommarpalatset Yuanmingyuan år 1860. Vidare menar han att detta, ett besinningslöst våld av franska och brittiska trupper, fungerar som en anti-tes till övertygelsen om idén att barbaren och liberalen inte kan beblandas. I det exemplet som redovisas är det just detta som hänt från kinesernas perspektiv, att europén blivit en barbar (Ibid, p. 164). Istället för att se konceptet av barbaren som något som aldrig kan appliceras på européer konstaterar Ringmar att en barbar bör definieras som någon som gör barbariska handlingar.

Men, är det ens fruktbart och värdefullt att prata om liberal barbarism? Tänkare som Guizot hade med säkerhet avvärjt Ringmars kritik med att målet helgar medlen, i viss utsträckning. Även framstående tänkare som John Stuart Mill hade desarmerat kritiken med att ibland krävs uppoffringar för framåtskridandets sak, exempelvis genom att Mill ansåg despotism som ett legitimt styrelseskick när det kom till att styra över barbarer (Keene 2005, p. 170). För mig blir den här kritiken av liberal civilisationsstandard av mindre värde än att se till definitionerna av civilisationsstandard utifrån Guizot och Mill, men inte något som ignoreras i sin helhet. Tankar kring liberal barbarism används främst för att i analysen förhålla sig kritisk till när artonhundratalets europeiska nationer agerar ut besinningslöst våld mot andra kulturer med civiliserande som svepskäl.

3.2 Konstruktivism

Vad som avgör hur en aktör handlar i internationella sammanhang har under hela studiet av internationella relationer varit debatterat. Jag har valt att använda det teoretiska perspektivet konstruktivismen, dels för dess nära koppling till narrativ och dels för dess fokus på konstruktionen av identitet och uppfattning av den materiella verkligheten. I stycket nedan ges en överblick över konstruktivismen samt hur den kopplas till uppsatsen.

Konstruktivismen betonar att strukturer spelar stor roll för hur aktörer agerar. Anledningen till att strukturer har en stor påverkan på aktörers agerande är på grund av att verkligheten är socialt konstruerad. Den materiella verkligheten är konstruerad av människor och social interaktion mellan människor vilket leder till att strukturerna blir avgörande för hur de aktörer som agerar därefter (Zehfuss 2002, s. 7). Strukturerna som både formar och formas av aktörerna finns av två slag, de mer klassiska materiella strukturerna och de idémässiga strukturerna. Med idémässiga strukturer menar konstruktivisten att strukturer kan skapas av samlingar av gemensamma värderingar och idéer. Ett exempel på en idémässig struktur kan vara den liberala internationella tanken om civilisation, som aktörer som identifierar sig som liberala agerar utifrån. Vidare menar konstruktivisten att aktörens sociala identitet spelar stor roll för politisk handling, och för att förstå politisk handling krävs ett förstående av den sociala identiteten (Reus-Smit 2013, s. 224).

Ett sätt som konstruktivismen menar att man ger mening till sin tillvaro är genom narrativa berättelser. Det är, som Browning skriver, endast genom konstruerade narrativ om oss själva och om andra som det blir möjligt att nå en känsla av tillhörighet, stabilitet och säkerhet (2008, s. 46). Först genom att skriva in oss själva i en konstruerad historia kan vi se meningen i vår sociala tillvaro och därmed konstruera vår identitet. Det är sedan utifrån just den identiteten som man har underlaget för sitt agerande (Ibid, s. 47).

Det som blir centralt för uppsatsens räkning är hur de politiska aktörerna konstruerar legitimitet för sina handlingar utifrån ett narrativ kring civilisationsstandard. Särskilt fokus läggs på både på konstruktionen av legitimitet av den belgiske monarken Leopold II för kolonialarmén Force Publiques handlingar under gummipolitiken genom narrativ, samt konstruktionen av legitimitet som Leopold II anskaffar sig genom ett narrativ kring civilisationsstandard. För att förstå det narrativ som utspelar sig i Kongofristaten under gummipolitiken blir det viktigt att se till den funktion berättelsen har för att konstruera legitimitet för aktörernas agerande.

4 Metod och material

4.1 Narrativanalys

Språket vi använder och de berättelser vi accepterar som sanning konstruerar vår bild av verkligheten. Det är min utgångspunkt att det finns ett narrativ som förklarar Force Publiques handlingar under gummipolitiken, och att det narrativet går att återfinna genom att studera Leopold II:s uttalanden om Kongofristaten och den koloniala administrationens handlingar. Det är även uppsatsens utgångspunkt att det finns ett narrativ kring civilisationsstandarden som Leopold II använder för att övertyga omvärlden om hans ädla intentioner. Av den anledningen, för att studera den verklighet som Leopold och hans officerare upplevde, kommer uppsatsen att använda sig av narrativanalys för att spåra de berättelser om Kongo som florerade i kretsarna kring Leopold II under den utvalda tidsperioden. Med detta menar jag att aktörerna både agerar utifrån ett existerande narrativ, samtidigt som deras handlingar bidrar till att generera och förstärka det existerande narrativet. I det här stycket kommer metoden narrativanalys konkretiseras och operationaliseras, och den definition av narrativ som används förklaras.

Uppsatsens ingång till frågeställningen är textanalys, då både uttalanden samt detaljerade återgivningar av händelseförloppet finns att tillgå i text. Nedslag görs i utlåtanden och händelser som är centrala för att förstå ett narrativ som existerar under en större tidsperiod. Att göra en steg-för-steg återberättelse av händelseförloppet ingår inte i uppsatsens syfte, och därmed görs valet att snarare plocka ut ett strategiskt urval av instanser för att tydligt redovisa för berättelsens karaktär.

Att studera narrativ är att studera det sociala. Människor tar ständigt hjälp av varandra för att rationalisera beteende, att lära sig och lära ut genom berättelser (Robertson 2012, s. 224). När ett narrativ genereras genom det sociala skapar man även en berättelse om sig själv och om det gemensamma. Den gemensamma berättelsen, den sociala historien, inom en grupp ger kollektivet en egen identitet och konstruerar även kollektivets bild av verkligheten (Ibid, s. 226). Av de skälen finner jag att narrativanalysen passar uppsatsens mål väl. Ambitionen är att spåra de narrativ som ligger till grund för hänsynslösheten i Kongofristaten, och med det exponera en skiljelinje mellan teori och praktik i liberal internationell teori. Hypotesen är att den aktörernas identitet, och dess motpart, definieras av det narrativ som genereras inom den koloniala administrationen i Kongofristaten. Genom att studera detta narrativ är det min ambition att kunna tolka hur Leopold II

kom att bli den kandidat som under Berlinkonferensen erhåller Kongofristaten, samt tolka brutaliteten gentemot kongoleser under gummipolitiken.

Vad definierar ett narrativ? Hur kan man avgöra vad som ger uttryck för en viss berättelse om, som i det här fallet, en kolonial identitet? Narrativ, för den här uppsatsen, är en berättelse som ger kontexten kring en konkret handling. Narrativet är för forskaren som motivet är för detektiven; en bakgrund som hjälper detektiven att förstå och kontextualisera gärningsmannens agerande. När det kommer till vad som kan sägas ge uttryck för ett specifikt narrativ kommer uppsatsen utgå från att handlingar och agerande kan vara en tillämpning av ett narrativ och analyseras därefter. Berättelsen som analyseras är av en sådan art att den har en författare som för berättelsen framåt med avsikten att berättelsen ska nå ett förutbestämt slut. Uppsatsen anammar Wagenaars förhållningssätt till narrativ, nämligen att berättelsen är skapt och formad med avsikten att fylla den narrativa roll som dess författare vill ge den (2011, s. 210).

De indikatorer som jag letar efter är när Leopold II eller någon ur hans administration, antingen i tal eller skrift, berättar om sin koloniala expedition. Likväl kan en indikator i materialet för det narrativ som utspelar sig inom Kongofristaten vara specifika handlingar eller ett systematiserande av specifika handlingar, vilka även de speglar det narrativ som genereras av agerandet. Argumentet är att både berättandet och agerandet tjänar till att fortsatt sprida den berättelse som får aktörerna att agera från första början, vilket för med sig att det blir instrumentellt att analysera allt agerande som indikerar att det har en narrativ roll. För analysens skull ämnas narrativets handling och karaktärer identifieras när det rimligen kan stödjas av materialet.

4.1.1 Forskarens narrativa roll

När en forskare tillskriver ett visst narrativ till ett händelseförlopp är det inte självklart att den tolkningen är korrekt. För att detektivens förklaring ska godtas av en domstol behöver detektiven bevis för att hans förklaring, bortom varje rimligt tvivel, är korrekt. Om detektiven misslyckas med att bygga sin historia på bevis riskerar hans förklaring att bli anklagad för att vara byggd på indicier, utan att ha några faktiska rötter i verkligheten.

För forskaren finns ingen enhetlig domstol som kan avgöra huruvida deras analys är korrekt eller inte, men annars är situationerna likartade. Det som forskaren som håller på med narrativanalys sysslar med är inte att på egen hand sätta samman ett händelseförlopp på måfå och sedan skapa ett narrativ baserat på ingenting särskilt, utan bara ett narrativ som enklast kan förklara händelseförloppet. Den narrativa forskarens roll är snarare att söka det narrativ som inte blir skapt av forskaren själv, utan det narrativ som skaps och formats av analysobjektet. I uppsatsens fall är analysobjektet Leopold II av Belgien, och det är hans narrativ som söks. Uppgiften som jag ställs inför är därmed att identifiera Leopolds berättelse om Kongofristaten och kongoleserna, och att på övertygande vis demonstrera att narrativet kring civilisationsstandarden faktiskt existerar, eller existerade.

4.2 Material

För att ta itu med uppsatsens frågeställning som har ett fokus på narrativ och berättelser har fokus lagts på att titta på både handlingar och tal i textformat. På grund av fallets historiska karaktär finns majoriteten av materialet i historieskrivningar, som går igenom händelseförloppet före och under Leopolds administrerande av Kongofristaten. Det intressanta för uppsatsen är inte att analysera själva historieskrivningarnas narrativ av händelseförloppet, utan snarare att kunna komma närmre själva handlingarna och talen som återges tillsammans med författarnas egna beskrivningar. Att författarna till de tre historieskrivningar som används i huvudsak lägger ner en egen narrativ tolkning av händelseförloppet är svårt att kringgå, men med vetskap om att så är fallet kan man i urvalet av material förhålla sig kritisk till mer tendensiösa påståenden. Med andra ord är det inte böckerna i sig som är det som uppsatsen ämnar studera, utan böckerna fungerar snarare som ett sätt att komma närmre och studera narrativet kring civilisationsstandard som Leopold II ger uttryck för.

En svårighet för uppsatsen är att spåra det narrativ som råder inom Kongofristaten på grund av att fristatens arkiv brändes upp på order av Leopold II strax innan överlämnat av kolonin till Belgien (Van Reybrouck 2010, s. 102). Av den anledningen kommer analysen av berättelsen inom Leopolds domän att använda sig framförallt av kolonialarmén Force Publiques handlingar samt vittnesmål och citat som material och underlag. På grund av materialläget som råder kring frågan har jag valt att ta det för rimligt att tillskriva Leopold båda narrativen, eftersom det är han som står bakom Force Publique och är den som legitimerar dem som aktör. Explicit använder sig Leopold bara av det utåtriktade narrativet om civilisationsstandarden, men det verkar rimligt att påstå att implicit står Leopold också som ansvarig för det narrativ som hans soldater ger uttryck för.

För att säkerställa sanningshalten i återberättandet av händelseförloppet används en bok av Hochschild som fått stor uppmärksamhet hos allmänheten, vilket säger oss att falska påståenden har en tämligen låg chans att förekomma. Att en bok har fått ett genomslag hos allmänheten är dock ingen garanti mot vare sig slarvfel eller osanning, så av den anledningen används även två andra böcker för att dels verifiera påståenden och dels bidra med ytterligare information om händelseförloppet. Ett antagande som görs är att historikernas böcker om Leopold och Kongofristaten har gått igenom en kvalitetskontroll som försäkring att forskarna använder sig av källkritik under sitt skrivande.

Kritik mot Hochschilds bok *Kung Leopolds vålnad* noterar hur Hochschild ofta blandar sin återgivning av händelseförloppet med egna, moraliska kommentarer om både Leopolds och andras beteende. Författarens åsikt om Leopolds agerande i Kongofristaten är inte någonting som direkt påverkar analysen, eftersom det snarare är kollektionen av Leopolds handlingar och uttalanden som analyseras, inte det narrativ som Hochschild själv för framåt i sin återgivning.

4.3 Stil och definitioner

I uppsatsen används rubriker som framstår som mer skönlitterära än rent vetenskapligt faktiska, samt en del ord förekommer ofta som skulle behöva en tydlig definition. I detta korta avsnitt ämnar jag gå igenom både uppsatsens stil samt definitioner av ord.

Rubrikernas skönlitterära karaktär är ett medvetet val. Detta görs dels för att väcka intresse hos läsaren, och inte direkt för att ackompanjera analysen i sig. Analysens titlar bland annat är från det samtida skönlitterära verket *Mörkrets hjärta* av Joseph Conrad (1899), som är en novell om galenskap och brutalitet som allmänt antas utspela sig i Kongofristaten. Den andra rubriken i analysen är ett avhugget citat från Leopold II under en konversation med Wilhelm II, där den belgiske monarken anmärker att ”Allt som återstår för oss kungar är pengar.” Analysens sista huvudrubrik är taget från E.D. Morels verk *Red Rubber: The Story of the Rubber Slave Trade Flourishing on the Congo in the Year of Grace, 1906*, vilket inspirerade en internationell proteströrelse mot Leopold II styre över Kongofristaten och den brutalitet som utspelade sig där.

Ordet liberal administration används för att beskriva en administration som är förespråkare för en liberal internationell teori, snarare än att beskriva statskicket eller den interna strukturen av administrationen. Viktigast för analysen är inte att se till administrationer som är liberala i sin struktur relativt till samtida stater, utan snarare det faktum att analysobjektet Leopold II och hans administration är förespråkare för, och vill framstå som, framåtskridande och civilisationsspridande.

När jag i uppsatsen använder ordet kongoleser är det dess funktion, ett samlingsbegrepp för människor innanför gränserna till Kongofristaten. I verkligheten hade territoriet samt samlingsbegreppet lite att göra med de faktiska förhållandena mellan folkgrupper och samhällen i Centralafrika, men används här trots att det rimligen kan ses som kontroversiellt. Beslutet har tagits för att analysen framförallt granskar det narrativ som skapas ur det sena artonhundratalets Europas perspektiv, där liten hänsyn togs till de verkliga förhållandet mellan folkgrupper i Kongofristaten.

5 Analys

Analysen är uppdelad i tre delar vilka avser att täcka tre olika tidsperioder både före och under Kongofristaten existens. Vidare ämnar de tre olika avsnitten detaljera två olika narrativ som förs framåt av Leopold II och hans administration, där avsnittet i mitten går närmare in på en blandning av de två kontradiktoriska narrativen. Avsnitten struktureras genom att först presentera handlingar och tal för att sedan mer detaljerat analysera materialet och de berättelser som kan spåras i analysobjektens agerande. I de mer detaljerade analyserna presenteras även agerandets narrativa inslag som karaktärer och handling.

5.1 Mot mörkrets hjärta

Inte alla av Europas regenter är kontenta med att lämna äventyrliga koloniala expeditioner bakom sig. Den belgiske kungen Leopold II har som mål att på ett eller annat sätt lägga vantarna på en koloni för egen räkning. Belgien, som relativt nyligen etablerats som suverän stat, hade ännu inga domäner utanför Europa, vilket Leopold II var mån om att ändra. I det här stycket analyseras bakgrunden till hur Leopold kom att bli ägare och absolut furste av Kongofristaten, och är centralt för att förstå narrativet kring civilisationsstandard som återkommer i monarkens berättelser om sina intentioner med Kongofristaten.

Den konstitutionelle monarken Leopold II av Belgien var redan innan sin tid som regent mycket intresserad av geografi och hade en fast tro på att Belgiens väg framåt var genom expansion utanför Europa, eftersom att ta sig ann de europeiska staterna var det inte fråga om. Att en koloni var till för att gagna både Belgien och honom själv ekonomiskt var Leopold II övertygad om, och beklagade sig till en rådgivare att "Belgien exploaterar inte världen. Vårt land måste lära sig att tycka om den smaken" (Hochschild 1998, s. 53). När han 1865 tog över tronen efter sin far Leopold I fann han sig i en position där drömmarna om koloniala domäner hade en chans att förverkligas, och ämnade inte låta den chansen undgå honom. Hans tal framför den belgiska senaten handlade ofta om att övertyga ledamöterna om att landets ekonomi skulle se stor framgång om man var villig att ta risken att investera stora summor i en koloni. Sina ambitioner lät han vara vida känt, och lät bland annat rista in "Belgien måste ha kolonier" på ett block av marmor som han visade upp för både europeiska statsmän och den belgiska senaten (Slade 1962, s. 35). Anekdoterna från både före och efter Leopolds krönande som kung av Belgien skvallrar om monarkens faktiska intentioner med att förärva kontinentala domäner. Drivkraften för Leopold var högst ekonomisk.

Ett steg framåt för Leopold var när han i september 1876 organiserade den Geografiska konferensen i Bryssel. Vid det här laget var det uppenbart för Leopold att hans passionerade tal till senaten inte skulle bära någon frukt, och om Belgien skulle bli med koloni skulle det ske genom att Leopold personligen finansierade expeditionen. Av den anledningen samlar han framstående europeiska upptäcktsresande och forskningsresande för att diskutera civilisationens framfart genom världens mest svåråtkomliga områden (Slade 1962, s. 36–37; Hochschild 1998, s. 59–61). Under invigningen av Leopolds Geografiska konferens tog monarken själv till orda för att välkomna sina gäster, som väl fångade hans nyfunna ambition att anses som en filantrop inom den krets som nu omgav honom, istället för en monark med drömmar om imperialistisk erövring.

Att för civilisationen öppna den enda del av vårt klot som ännu icke har penetrerats och genomborra det mörker som vilar över hela folk är, djärvt jag säga, ett korståg värdigt detta framåtskridande sekel ... Det har tycks mig att Belgien som centralt beläget och neutralt land vore lämplig plats för detta möte ... Behöver jag säga att det icke är av egennytta som jag har bett er komma till Bryssel? Nej, mina herrar, Belgien må vara litet, men det är ett lyckligt land och förmöjt med sitt öde. Jag har ingen annan åstundan än att tjäna det väl.

Leopolds tal till Geografiska konferensen: återgivet i P.A. Royekens *Léopold II et la Conférence géographique de Bruxelles (1876)*, Bryssel: Académie Royales des Sciences Coloniales, 1956, s. 197–199. Översatt av Hans Björkegren, 2001.

I sitt invigningstal ger Leopold en inblick i det narrativ som han efter sin konferens ska komma att utåt använda genomgående. I narrativet målar Leopold sig själv som en ödmjuk hjälte som ska fördriva världens mörker med hjälp av civilisationens ljus. Vad som menas med ”mörkret” i narrativet lämnas öppet för tolkning, eftersom det både kan mena de delar av världen som ännu inte kartlagts, men sett i kontexten av att mörkret ska vara motsatsen till civilisationen kan slutsatsen dras att Leopold åsyftar den barbarism som återstår att undanröja. Metaforen stämmer väl in med hur man ser barbarism och barbaren inom liberal internationell teori, nämligen att de två är varandras motsatser och oförenliga med varandra. Civilisationsspridande är ljuset som ska förskingra all världens mörker. Leopold konstruerar sin identitet som framåtskridande filantrop genom de teorier om civilisationsstandard som under det sena artonhundratalet florerar i Europa.

När brittiske forskningsresande Henry Morton Stanley 1878 bjöds in för samtal med Leopold kom han med goda nyheter för monarken, som nyligen fått upp ögonen för en potentiell koloni i Centralafrika. Kongobäckenet, det enorma flodsystemet som letade sig in från Afrikas västkust, kunde närmast beskrivas som infrastruktur med god potential för att utgöra ett så gott som heltäckande transportnät för monarkens framtida domän. Vidare påstod Stanley att ursprungsbefolkningen runt det utspridda nätet av floder utgjorde ett minimalt hot mot en potentiell europeisk administration. Detta påstående gjordes mot bakgrunden av att Stanley själv varit i otaliga strider med kongoleserna, och hans numeriska underläge till trots haft stor framgång. Framgångarna berodde bland annat på kongolesernas tafatta utrustning som inte sällan bestod av spjut och pilar

(Hochschild 1998, s. 82). Nyheterna mottogs glatt av den belgiske monarken. Leopolds intresse i Kongofristaten var att göra profit. Till en början satte Leopold sin tro till den elfenbenshandel som florerade runt Kongobäckenet, och hoppades kunna kontrollera den inom en snar framtid med hjälp av Stanleys kartläggande av området och ett internationellt erkännande av Leopold som Kongobäckenets furste. Denna ambition var emellertid ingenting som yppades inför allmänheten, då Leopold hellre såg till att hans framtida koloniala expedition uppfattades vara av filantropisk karaktär (Ibid, s. 84, 86). Leopold gör många försök att övertyga allmänheten, både den inhemska men även allmänheten utomlands, att expeditionerna längs Kongobäckenet och etablerandet av Kongosällskapet var av ädla ambitioner. En av Leopolds ledamöter i hans företag anmärkte under ett tal i New York att monarken "[...] genom sitt humaniserande inflytande stjäva slavhandeln [runt Kongobäckenet]." Leopold skrev själv under pseudonym i brittiska Times att hans Kongosällskap "[...] var något i stil med Röda korset, bildat i det ädla syftet att varaktigt och oegennyttigt tjäna framåtskridandets sak" (Ibid, s. 88).

Stiftandet av Kongosällskapet och andra liknande sammanslutningar speglar väl den inriktning till utrikespolitik som Leopold sysslar med, där han noggrant väver sin berättelse. Berättelsens handling ska, enligt Leopold, gå tillväga genom att de upplysta liberala humanisterna från Europa ska tjäna människoslaktet genom varsamt civilisationsspridande. Narrativet fortsätter att tjäna en instrumentell roll för Leopolds ambition att etablera sig som en filantrop snarare än en imperialist med drömmar om expansion. Att Leopold, och människor ur kretsen kring honom, utåt spelar på populära liberala tankeströmningar visar en särskild medvetenhet och noggrann planering av den berättelse som han skapar.

Under vintern mellan 1884 och 1885 går Leopolds drömmar i hamn. Under en konferens som senare kommer att bli känd som Berlinkonferensen, där de europeiska stormakterna samlas för att diskutera angelägna frågor om Afrika samt tillsammans bestämma hur Centralafrika bör delas upp, träder Leopold fram som intressent. Det nyligen enade Tyskland, som då fick räknas som en av Europas större militära makter, såg en politisk nytta i att tilldela Belgien det nyligen upptäckta området kring Kongobäckenet. Belgien skulle då kunna fylla den funktion som landet för närvarande fyllde hemma i Europa, nämligen som en neutral buffertzona mellan stormakterna. Utöver de politiska intressena i att Leopold skulle administrera området var konferensens medlemmar positivt inställda till monarkens ambitioner att bringa civilisationen framåt. Problemet som återstod för Leopold var dock att hans landsmän inte kunnat enas om en finansiering av en kolonial expedition, men när han nu stod inför en ypperlig chans att kunna säkra sin position som kolonialmakt var han inte beredd att låta tillfället slinka förbi. Leopold försäkrade konferensen om att han personligen skulle fortsätta finansiera kartläggning och även administrationen av vad som snart skulle bli känt som Kongofristaten. Han gjorde det under parollen av att sprida civilisation och frihandel till Centralafrika, men även att sätta stopp för den afro-arabiska slavhandeln som fortfarande pågick i området. Med detta var Tyskland nöjd med Leopold som kandidat, och utan större protester gick affären i lås. Leopold var vid

Berlinkonferensens slut, som han själv utropade sig, kejsare av Kongofristaten (Hochschild 1998, s. 115).

I och med Berlinkonferensens avslutande besatt Leopold den koloni han länge arbetat efter att erhålla. Även om det kan anses väl gammalmodigt att utropa sig till kejsare av Kongofristaten finns det samtida internationell teori som indirekt stödde Leopolds agerande, i och med John Stuart Mills tankar kring att en absolut furste och despot var ett effektivt verktyg för att kuva barbarism (Keene 2005, p. 170). Leopolds berättelse om sina intentioner med den koloniala expeditionen bär frukt, då han under konferensen lyckas säkra sin plats som mest lovande kandidat genom att sätta narrativet om civilisationsstandard och framåtskridande i första rummet.

5.2 Allt som återstår för oss kungar

Leopold II, kung av Belgien och Kejsare av Kongofristaten, har med hjälp av sitt narrativ kring civilisationsstandard skaffat sig den legitimitet som han behövde för att övertyga stormakterna om att överlåta Kongofristaten till hans ägo. Än finns det mycket att göra för att se till att Kongofristaten blir det profitgenererande projekt som Leopold hoppas på, och för den sakens skull behöver monarken etablera sin kontroll över regionen. I detta avsnitt kommer det narrativ om civilisationsstandard som Leopold genererar att detaljeras vidare då det återkommer i Leopolds berättelse om sina intentioner och om sin domän, men även det narrativ som etableras inom domänens gränser kommer att granskas och analyseras.

Inte långt efter att Leopold utropat sig till Kongofristatens absoluta furste kom han att fatta ett drastiskt beslut angående landrättigheterna i domänen. Likt många andra koloniala expeditioner före Kongofristaten överförde Leopold den europeiska principen om privat egendom på tropikerna. All den mark som inte aktivt användes av ursprungsbefolkningen sågs som ledig mark, *alt. terra nullius*, och tillföll därmed den koloniala administrationen (Hochschild 1998, s. 153). I praktiken betydde detta att 99 procent av Kongofristatens mark direkt tillföll staten, och därmed Leopold själv. Eftersom det skulle bli en logistisk mardröm att själv administrera det omfattande markområdet upprättades ett antal koncessionsbolag, som den belgiske monarken ofta höll majoriteten av aktierna i, och tilldelades olika block av land runt Kongobäckenet. Långt senare, efter att de kontroversiella besluten om landrättigheter i Kongofristaten diskuterades i Belgiens parlament, skrev Leopold i ett brev till den belgiske premiärministern att han ”tackar er för att ni går vederlade det förtal som sprids av Kongostatens fiender: beskyllningarna om hemlighetsmakeri och profiterande. Kongostaten är definitivt inte en affär. Det är enbart för att minska underskottet som den samlar in elfenben på vissa av sina områden” (Ibid, 153–154; Van Reybrouck 2010, s. 85).

Beslutet att göra vad som kan liknas ett svepande nationaliserande av nästan all mark i Kongofristaten kan ses som ett hårt slag mot potentiell frihandel i området, vilket matchar dåligt med Leopolds initiala löfte att bringa frihandel till Centralafrika. Även om centraliserandet av landrättigheterna i Kongofristaten

gnager hos vissa representanter för hans landsmän samt utländska journalister står Leopold fast vid den berättelse om hans intentioner som han gett vid Berlinkonferensen. Att monarken fortsatt framhåller hur expeditionen till Kongobäcken endast sker i framåtskridandets sak, och inte för egen ekonomisk vinning, lugnar allmänheten och förhalar mer noggrann undersökning av Leopolds domän.

En av de första kritikerna mot Leopolds administration i Kongofristaten var den svarte veteranen från de Förenta staternas inbördeskrig, George Washington Williams. Som journalist begav han sig till Kongofristaten efter att ha blivit inspirerad av Leopolds hjältemod under en intervju år 1889, då Williams ställt frågan till Leopold om han förväntade sig att få någonting tillbaka från den enorma privata investeringen han gjort runt Kongobäcken. På den frågan hade Leopold gett Williams svaret att ”det jag gör där görs av kristen plikt mot den fattige afrikanen, och jag vill inte ha tillbaka en enda franc av de pengar jag lagt ned” (Hochschild 1998, s. 140). Ett år senare då Williams lyckats finansiera en resa till Kongofristaten för att se Leopolds ädla civilisationspridande uppdrag med egna ögon finner Williams att verkligheten är långt från den beskrivning han erhållit av Leopold själv. Det raseri som Williams upplever efter att känt sig bedragen av både administrationen i Kongofristaten och av den belgiske monarken själv driver den amerikanske journalisten att skriva ett öppet brev om de förhållanden han nu upplever, och den verkliga naturen av filantropen Leopolds företagande i Centralafrika. Williams brev gjorde trots initialt stor spridning inget större bidrag till någon märkbar proteströrelse mot Leopolds styre över Kongofristaten, men innehöll de flesta av de punkter som den framtida internationella proteströrelsen skulle komma att ta upp (Ibid, s. 142–146, 148).

I Williams intervju med Leopold blir det än tydligare vilka karaktärer som återfinns i monarkens narrativ, och vilka attribut som de har enligt hans berättelse. Den fattige afrikanen spelar rollen som den utsatte, den karaktär som i Leopolds narrativ utgör den utlösande faktorn för hans intresse. I berättelsen är det just afrikanens utsatthet, i form av isolering från civilisation och omgiven av barbarism, som gör att den upplyste filantropen från Europa inte längre kan stå vid sidan av och observera bedrövligheten i afrikanens situation. Filantropen i Leopolds berättelse, med andra ord han själv, gör det också tydligt att den hjälpande hand han sträcker ut inte kommer med någon gömd agenda eller krav på motprestation. Istället åberopar Leopold den plikt som han har att vara en god kristen genom att sprida civilisationen och rädda afrikanerna från sitt eget barbari.

Konsekvenserna av Leopolds korståg mot den afro-arabiska slavhandeln i utkanterna av Kongofristatens territorium under tidiga 1890-talet var många, där en av dem var att administrationen kom att få ta hand om ett stort antal fritagna barnslavar, som man konfiskerat från afro-araberna. Barnslavarna kom att bli förflyttade till bland annat den internationella missionsstationen i Kimuenza, där kristna missionäraktivitet bestod i att civilisera och konvertera lokalbefolkningen. Leopolds administration gav missionärsverksamheten sitt fulla stöd, men med ett villkor: Av fem utexaminerade elever från missionärerna skulle fyra gå med i Kongofristatens nya armé, Force Publique (Van Reybrouck 2010, s. 79). När tillströmningen av barnslavar trappades ner fick missionärsstationerna komma med

nya metoder för att omvända kongoleserna, och uppförde ett flertal lokala kapell i anslutning till kongolesernas byar. Där kunde de internationella missionärerna erbjuda skolning till byarnas barn tillsammans med isolering från kulturen som rådde bland byarna i närheten, hos barnens släkt och bekanta. På sådant vis kunde den nyligen grundade armén Force Publique säkra en stadig rekryteringsbas. Den koloniala armén utgjordes under den här tiden av 120 europeiska officerare med tusentals afrikaner som fotsoldater (Ibid, s. 80–81, 83; Slade 1968, s. 108). Leopolds ambition att etablera kontroll över hela hans domän med hjälp av en stark militärstyrka ledde till att Force Publique kom att bli en mäktig organisation i Kongofristaten, då den agerade för både ockupation och arbetspolis, men även för att bekämpa gerillatrupper. Under artonhundratalets slutskede skulle armén svälla och snart utgöra Centralafrikas starkaste militära aktör (Hochschild 1998, s. 162). Eftersom det inte var frågan om någon polisstyrka i Kongofristaten kom Force Publique att utgöra det våldsmonopol som domänen var mån om att etablera (Slade 1968, s. 173). Trots Leopolds ädla mål som han utfäst under Berlinkonferensen att sätta stopp för all slavhandel i Kongofristaten bestod en obekväms sanning i att både bärarna, som utgjorde en stor del av logistiken i domänen, samt soldaterna i Force Publique var slavar (Hochschild 1998, s.171).

En av många belgare som kom att uppleva Kongofristaten med egna ögon var domaren Stanislas Lefranc, som under sin tid i domänen kom att beskriva ett styre över folket med järnhand. Lefranc detaljerade hur inhemska barn som vuxna ofta blev utsatta för piskning med chicotte¹ för att uppmuntra disciplin. Vad som krävdes för att kongoleserna skulle bli bestraffade med chicotte varierade, och Lefranc anmärkte att vid ett tillfälle blev en grupp barn disciplinerade via piskning då de kvällen innan hade skrattat i närheten av en vit man. Kolonialarméns soldater var själva inte immuna mot liknande disciplineringsåtgärder, och blev även de piskade med chicotte (Hochschild 1998, s. 158, 166).

I Kongofristaten är Leopold dess absoluta furste och allt makt utgår från honom själv personligen. Här, innanför gränserna, råder det ingen tvekan om vad Leopolds ambitioner är med kolonin. Berättelsen i Kongofristaten är att den nya administrationen inte tillåter bristande disciplin utan strävar efter total underkastelse, vilket konstrueras genom det utbredda bestraffandet av vad administrationen betraktar som rebelliska kongoleser. Narrativets funktion är att förmå kongoleserna att anse den belgiske monarkens styre som legitimt. Konsolideringen av makt tjänar till att strukturera ett samhälle där kongoleserna svarar inför Leopold och hans administrering, och i och med det narrativ om Leopold som den absoluta härskaren över området agerar administrationen och armén utifrån att det är legitimt att använda alla till stånds stående medel för att uppnå sina mål.

Den slavhandel som Leopold lovat att avskaffa har istället kommit att utgöra en central del av den militära organisationen. Om monarken utåt vill visa att hans position som absolut furste och despot över Kongofristaten sker i framåtskridandets namn går det inte att ta miste på att det inom domänen sker till följd av Leopolds ambition att få kontroll över regionen för att slutligen ta kontrollen över de pengar

¹ Chicotte är en slags piska gjord på flodhästhud med speciellt vassa kanter (Hochschild 1998, s. 158).

som där finns att tjäna. Bevisligen finns det två sidor av de narrativ som Leopolds konstruerar; en berättelse om den välbärgade filantropiske monarken från Europa vars ambitioner går hand i hand med de humanitära strömningarna i internationell tanke, samt en motstridig berättelse om imperialisten och den absolute fursten av Kongofristaten som inte räds några medel för att kuva allt motstånd mot hans konsolidering av makt i tropikerna. Få spår av Leopolds uppdrag att, i enlighet med sin kristna plikt, civilisera och bringa ljus till de människor som fortfarande omfattas av mörker i Centralafrika går att återfinna i furstens agerande inom domänen.

Ökningen av Kongofristatens armés omfattning var inte det enda som ökade under artonhundratalets slut. Efter gummihjulets uppfinning sköt efterfrågan på gummi i höjden, och för den belgiske monarken kunde marknadens skifte inte komma mycket mer lägligt. Kongofristaten hade fram tills nu framförallt exporterat exotiska elfenben till Europa, men på grund av de stora mängder vildgummi som fanns runt om tropikerna fick Leopold en annan idé. Skatten som skulle placeras på kongoleserna i monarkens domän skulle komma att bli betald i gummikvoter, och förvandla Kongofristaten från en riskabel kolonial expedition till ett ekonomiskt underverk (Van Reybrouck 2010, s. 93; Hochschild 1998, s. 209). Under en parad i Berlin anmärkte Leopold till Wilhelm II, den man som gått i borgen för Leopold under Berlinkonferensen många år tidigare, att ”allt som återstår för oss kungar är pengar” (Hochschild 1998, s. 221).

5.3 Rött gummi

Gummihjulets uppfinning skulle komma att bli Leopolds räddning, som vid det här laget investerat stora summor i sin koloniala expedition. Samtidigt som uppfinningen blev en räddning i grevens tid, blev upptäckten av Kongofristatens potential en dom som intensifierade och systematiserade den brutala behandlingen av kongoleserna. I det här avsnittet kommer narrativet inom Kongofristaten att analyseras närmre samt konkretiserats i form av handling av Force Publique.

Snart efter upptäckten av den enorma ekonomiska potential som fanns i Kongofristaten etablerades ett system för att effektivt utnyttja domänens naturresurser. Statligt anställda eller uppsynsmän från något av de etablerade koncessionsbolagen skulle själva bestämma vilka kvoter av vildgummi som bör insamlas från det område som de administrerade. Mängden gummi som statliga eller privata uppsynsmän kunde insamla avgjorde den kommission som skulle betalas ut, desto mer gummi desto mer kommission (Van Reybrouck 2010, s. 94; Slade 1968, s.178). En annan pressande fråga var vilka som skulle stå för tappandet av vildgummi. För administrationen var det uppenbart att uppgiften skulle kräva en stor arbetskraft, en arbetskraft som administrationen ännu inte hade några konventionella medel att utkräva ur kongoleserna. Istället föll uppgiften på uppsynsmän ur Force Publique eller privata firmor att runtom sina utposteringsstationer få fram arbetskraften. Metoderna som uppsynsmännen kom att ta i bruk var högst okonventionella, och skulle komma att fläcka omvärldens

minne av Leopolds domäner kring Kongobäckenet. Som en vit officer ur kolonialarmén anmärkte i en dagbok: ”Infödingen tycker inte om att tappa gummi. Han måste tvingas.” En metod som var utbred i Kongofristaten att ta kvinnor, barn, byäldste eller hövdingar som gisslan och hålla dem mot deras vilja medan byborna tvingades tappa vildgummi om de någonsin ville återse sina nära och kära (Hochschild 1998, s. 212). Straffen för att misslyckas med att uppnå den kvot som satts av uppsynsmännen varierade. Till en början var det etablerade straffet piskning med chicotte utbredd (Ibid, s. 214) men kunde även sluta i sexuellt våld och dödsstraff. Att kongolesernas liv och välmående inte var värda mycket speglas i vittnesmål från skräckväldet, som detaljerar hur ”två uppsynsmän [...] arresterade min morfar Iselunyako, eftersom hans korg med gummi inte var full. De lade honom i en grop och stampade på honom. Det var så han dog. När vi visade honom för den vite mannen, sa han: ’Bra. Han var färdig med gummit och nu är han alltså färdig med livet’” (Van Reybrouck 2010, s. 94–95).

Den alternativa berättelsen inom Leopolds domäns gränser målar upp en mörk bild. Borta är den filantropiske Leopold som värnar den fattige afrikanen och framåtskridandets sak. Istället ser man grymheten i Force Publiques förfarande i tropikerna, med dess vita officerarkår i fören. För Leopold är berättelsen om Kongofristaten enkel. Han själv är den absoluta fursten, likt en maktfullkomligt feodal kung, och kongoleserna är hans undersåtar som han kan behandla därefter. Under gummipolitiken görs det klart att det inte är fokus på kongolesernas välfärd, utan snarare ligger hela Kongofristatens funktion i att vara den europeiske monarkens kassako. Det narrativ som är aktivt inom såväl administrationen som armén är att kongolesernas människovärde är reducerat till den mängd vildgummi de kan tappa.

En annan idag notorisk symbol för Leopolds styre över Kongofristaten kom snart att systematiseras. Då indrivningen av monarkens gummikvoter delegerades till vita officerare som sen i sin tur delegerade arbetet till kongolesiska uppsynsmän ur Force Publique, ville officerarkåren försäkra sig om att dyrbar och knapphänt ammunition inte användes slösaktigt. På så vis uppkom, på olika håll i Kongofristaten, rutinen att återvända till sina vita officerare med bevis för vad ammunitionen brukats till. Bevisen som visades upp efter att en grupp uppsynsmän varit ute och utkrävt gummikvoter ur lokalbefolkningen bestod inte sällan i människohänder. Praktiken bestod i att efter att en eller flera personer blivit avrättade av uppsynsmännen så stympades och lemlästades de avrättade. De stympade lederna räknas sedan av officerarna för att på så sätt kunna redogöra för att varje spenderad gevärskula hade spenderats i enlighet med deras egna riktlinjer. På vissa håll förekom det även att istället för att använda ammunition till avrättningar, använde soldater ammunition till jakt. För att förbandets officerare inte skulle få reda på den förbjudna jakten högg man händerna av levande människor, och senare uppge att kulan spenderats i samband med en avrättning (Van Reybrouck 2010, s. 95; Hochschild 1998, s. 217–218). Officerare och stationschefer ur kolonialarmén var fullt medvetna om den brutalitet som präglade indrivningen av gummikvoter från byarna runtomkring deras stationer, och ett flertal ägnade sig åt särskilt sadistiska nöjen, fördolt i tropikernas isolering (se Hochschild 1998, s. 190, 218–220; Van Reybrouck 2010, s. 97). När rykten om

sällan skådad brutalitet i Kongofristaten nådde Europa reagerade Leopold genom att gå ut och påstå att: ”Det måste genast bli ett slut på de här vedervärdigheterna, annars drar jag mig tillbaka från Kongo. Jag tänker inte låta mitt namn fläckas av blod och sörja. Sådana skandalösa beteenden måste upphöra.” Detta till trots dömdes fåtalet officerare eller soldater för de brutala indrivningarna av gummikvoter, och särskilt hänsynslösa officerare behöll sin författning i Leopolds koloniala militärstyrka (Van Reybrouck 2010, s. 98).

I Leopolds domän sker ett systematiserande av liberal barbarism. Ett antal karaktärer som kommer att närma sig den intressanta kombinationen av att vara européer uppfödda i Belgien och i en utåt liberal administrations tjänst, men som väl i Kongofristaten förfaller i ett beteende som närmast kan beskrivas som besinningslöst barbari. I Kongofristaten fanns det därmed individer inom Force Publiques officerarkår, som i och med det system som Leopold etablerat för att exploatera naturresurser, tangerar gränsen mellan civiliserat folk och barbarer. Verklighetsuppfattningen för officerare i Force Publique författas utefter det sociala narrativ som genereras i Kongofristaten, där officerarna ser sig själva som främst i monarkens tjänst, där hans intressen blir officerarkårens främsta intresse. En ökad kommission till officerarna om de kunde öka de gummikvoter som insamlades ledde endast till att brutaliteten intensifierades. Den bristande insynen i Force Publiques verksamhet och utan reprimander från högre ort fortskrider officerarnas etablerade identitet. Konstruktionen av legitimitet för Force Publique och dess officerare kommer ur den berättelse om Leopold II som absolut furste i sin domän, vilken blir den struktur som de konstruerar sin verklighetsuppfattning utifrån. Officerarna kan fritt terrorisera kongoleserna efter eget tycke, då det enda som deras herre, Leopold, är ute efter är det maximala kvantiteten gummi som kan utvinnas.

Efter en internationell proteströrelse mot Leopolds styre kom Kongofristaten att gå igenom av opartiska undersökningar, där man fann den faktiska omfattningen av monarkens gummipolitik. Rapporterna om avhuggna händer, massdöd, tvångsarbete som snuddade på slavarbete och den enorma profit som Leopold personligen tjänat in på domänens naturresurser tvingade fram en internationell reaktion som slutade med ett beslut om att eran av monarkens absoluta makt i tropikerna skulle få sitt slut i december 1906 (Van Reybrouck 2010, s. 102).

6 Slutsats

För att ge ett tillfredsställande svar på min frågeställning har utvalda delar av händelseförloppet gått igenom och de narrativ som genererats har studerats, och den sammantagna bilden visar att Leopold II genomgående nyttjar politiska narrativ för att legitimera sin förvaltning, både som kandidat och senare som absolut furste. De två narrativ som uppsatsen finner har spelat en stor roll i både berättelsen om, och även inom, Kongofristaten.

Narrativet kring civilisationsstandarden är det som möjliggör att styret över Kongofristaten faller i Leopolds händer. Wilhelm II och övriga närvarande vid Berlinkonferensen nöjer sig med att Leopold framställde sig som en filantrop med framåtskridandet och civilisationsspridandet som de ultimata målen med sin expedition. Utöver det kunde Leopold fortsatt stävja och förhålla en mer noggrann undersökning av administrationen i Kongofristaten med hjälp av sin berättelse om civilisationsstandarden. I och med att det är berättelsen om sina intentioner som gör Leopold till den kandidat som lyckas med att erhålla området kring Kongobäckenet indikerar det att narrativet var av största betydelse för Leopolds legitimeringsprocess. Om Leopold själv trodde på de ambitioner som han sade sig ha är inte helt orimligt, men det kan även vara ett välplanerat drag att basera sin berättelse på de liberala värden som var i ropet just då.

När det kommer till det narrativ som används inom Kongofristaten för att legitimera Leopold som dess absoluta furste och maktfullkomlig kejsare skiljer sig det från den liberala internationella teorin om civilisationsstandard. Likheter ligger främst i att Leopold II kan tänkas ha dragit sin inspiration från tänkare som John Stuart Mill när det kommer till hans val av förvaltande över kongoleserna. Annat än det finns det föga underlag för att dra ett samband mellan berättelsen som används i hans interna legitimeringsprocess i Kongofristaten och den liberalism som genomsyrar hans utrikespolitiska narrativ.

Kanske är det så att Leopold II och Kongofristaten är en skärningspunkt mellan vad som tidigare ansågs som legitimt beteende för en stat och artonhundratalets nya, mer humanistiska, universalistiska liberalism. Det som skedde runt Kongobäckenet skiljer sig föga från hur portugiser, spanjorer, fransmän eller briter förde sig i den Nya världen. Metoderna som systematiserades av Leopold var väl beprövade, med undantag för de allra mest hänsynslösa praktikerna. Leopold stod för ett gammeldags tillvägagångssätt som stormakterna gärna förpassade till historieböckerna, för att istället strida framåt med humanistisk liberalism i fronten. Skulden för tillvägagångssättets existens kan inte placeras på en enskild individ, i det här fallet Leopold II, men det är otvetydigt att det fanns barbarism i det system som han utformade och tillämpade i Kongofristaten. Dubbelheten i Leopolds utåt liberala filantropi och den interna barbarismen gör honom till central representant av ett system som tar sig uttryck i en sällsynt kombination av liberal barbarism.

7 Referenser

- Berström, Göran – Boréus, Kristina, 2012. "Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys" i Bergström, Göran – Boréus, Kristina (red.) *Textens mening och makt*, 3 uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 13–48
- Bowden, Brett, 2009. *The empire of civilization: the evolution of an imperial idea*, Chicago: University of Chicago Press
- Browning, Christopher S, 2008. *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis: A Case Study of Finland*, Bern: Peter Lang
- Conrad, Joseph, 1983 [1902]. *Mörkrets hjärta*, övers: Margaretha Odelberg. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Hochschild, Adam, 2001 [1998]. *Kung Leopolds vålnad: om girighet, terror och hjältemod i det koloniala Afrika*, övers: Hans Björkegren, Stockholm: Ordfront
- Keene, Edward, 2005. *International political thought: a historical introduction*, Cambridge: Polity
- Mulligan, William, 2009. "Restrained Competition: International Relations" i Berger, Stefan (red.) *A Companion to Nineteenth-Century Europe 1789–1914*, Oxford: Wiley-Blackwell, s. 401–416
- Neill, Edmund, 2009. "Political Ideologies: Liberalism, Conservatism, and Socialism" i Berger, Stefan (red.) *A Companion to Nineteenth-Century Europe 1789–1914*, Oxford: Wiley-Blackwell, s. 211–224
- Pagden, Anthony, 2008. *Worlds at war: the 2,500-year struggle between East and West*, Oxford: Oxford University Press
- Reus-Smit, Christian, 2013. "Constructivism" i Burchill, Scott – Linklater, Andrew (red.) *Theories of International Relations*, 5 uppl. New York: Palgrave Macmillan, s. 217–240
- Ringmar, Erik, 2013. *Liberal barbarism: the European destruction of the place of the emperor of China*, New York: Palgrave Macmillan
- Robertson, Alexa, 2012. "Narrativanalys" i Bergström, Göran – Boréus, Kristina (red.) *Textens mening och makt*, 3 uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 219–262
- Slade, Ruth M., 1962. *King Leopold's Congo: aspects of the development of race relations in the Congo independent state*, London: Oxford University Press
- Stråth, Bo, 2009. "Insiders and Outsiders: Borders in Nineteenth-Century Europe" i Berger, Stefan (red.) *A Companion to Nineteenth-Century Europe 1789–1914*, Oxford: Wiley-Blackwell, s. 3–10
- Van Reybrouck, David, 2015 [2010]. *Kongo – en historia*, övers: Joakim Sundström. Stockholm: Natur & Kultur
- Wagenaar, Hendrik, 2015 [2011]. *Meaning in action: interpretation and dialogue in policy analysis*, London; New York: Routledge
- Zehfuss, Maja, 2002. *Constructivism in International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press